

LÚDAS MATYI (ÖTKARIKÁS JÁTÉK)

BEVEZETŐ – UTALÁSOKKAL ÉS ALCÍM MAGYARÁZATTAL

Egyetlen olyan csoportom volt a Lajtorja közel negyedszázados történetében, amelyiket elsőtől nyolcadikig vittem végig. Ballagásukig rajtuk maradt a védjeggyüké vált „Kislajtorja” név. Már a középiskola felé kacsintgató hetedikesek voltak, kicsit rápihentek az alsóban elért országos sikerekre, s Csipkerózsika-álmukból ezzel a klasszikus-feldolgozással tértek vissza a gála színpadjára. E visszatérés olyan szinten sikerült, hogy a Drámapedagógiai Társaság oktatófilm-sorozatában – 2004-ben – elkészült az első olyan videó, amelyen az egyik, okulásra szánt, darab a mi Lúdas Matyink volt. (*GYERMEKSZÍNJÁTSZÓK PÉLDATÁRA 3. rész (kifejezésmódok – a színházi nyelv, a forma keresése)*) Később még két alkalommal történt meg velünk ez a megtisztelő gesztus. Mivel az előadás megnézhető, letölthető a www.drama.hu oldalról (Oktatófilmek), az a szerencsés helyzet áll elő, hogy több helyen elég lesz utalnom a színpadon történetekre (főleg a némajátékok esetében), az archív felvételen pontosan látható minden, ami a további megértést, elmélyülést, elemzést szolgálhatja.

Szakértői jegyzet vezeti be a teljes terjedelmében látható játékot. Tájékoztat, orientál, kiemel néhány jegyet, indokolja a kiválasztást.

A Drámapedagógiai Magazin – fesztiválokat követő, szokásos – különszámában Perényi Balázs tisztelte meg (szak)értő figyelmével a játékot, s írt alapos értékelést. Ebből idézek néhány gondolatot. (DPM – 2004. Különszám – 42-43.o.)

„ Török László és a Szabadszállási Kislajtorja Lúdas Matyijában három előadásra elegendő ötlettel találkozunk. Minden narratív szöveget játékká formálnak, minden nehezen szcenírozható helyszínre (erdő, vásár) és akcióra van eredeti megoldásuk. [...] Csoport és vezetője szemmel látható kedvvel időzött el az izgalmas feladaton, hogy az előadás minden momentumát kitalálja. [...] Helyenként a csapongó ötletek megtörik a jelenet ívét. A hatás dramaturgiáját szem előtt tartva érdemes lett volna szelektálni, hogy ne >>dekonstruáljon<< olyankor egy-egy nagy poén, amikor a konstrukció – vagyis a szituáció – nagyon érdekes és viszi a nézőt a jelenet. Az egyetlen érvényes keretjátékot ebben az előadásban láttam, pedig találkoztam jó néhányval. [...] Egy, a társai közül fejfel kimagasló, ballonkabátos,

szemüveges fiú, fancsali arccal rontja el a többiek szórakozását (nem engedi kosarazni őket stb.) Élesen fogalmaznak, nem csak úgy nagyjából elővezetik a köznapi élethelyzeteket. A kelletlen arcú játékelrontó, a közösség kedvetlen és rosszindulatú bomlasztója lesz később Döbrögi. Remek! Végre valaki figyelmesen elolvasta a Lúdas Matyit és kiemelt belőle egy kétségtelenül drámai momentumot. Kibontotta a közösség és nagyhatalmú (>>nagy erejű<<) vezetőjének feszült viszonyát. [*MEGJEGYZÉS: A darabválasztást követően, a próbafolyamat előtt, rengeteg elemző munkát végeztünk, helyzetgyakorlatokat csináltunk, s az analógiás gondolkodás nyomán összeállt egy másfél órás drámafoglalkozás is, amelyet a kecskeméti HOL-MI módszertani vásár közönsége is láthatott. – T-L.] Mindenki Lúdas Matyi, a játszók egy sapkával jelzik az aktuális címszereplőt. (Még ez a sokszor látott megoldás is többletjelentést kap a játékban. Nem csak arról a praktikus megfontolásról szól , hogy mindenkinek szerepet kell adni. Az előadás a közösségről szól – legyen hát mindenki Lúdas Matyi). Persze az >>uraság<< végül megjavul, és mosolyogva tartja a hulahoppkarikát – rengeteg mindenné varázsolták át korábban a játékszert – , a kosárgyűrűt. Szellemes és igaz játék.”*

A – jegyzetekkel ellátott – szövegkönyv ismertetése előtt néhány szó az alcímről, az átvarázsolt karikákról.

Bár csábító, és kézenfekvőnek tűnik az ok – a 2004-es athéni olimpia –, s volt is némi rájátszás a dologban, de csupán ebből eredeztetni túl direktnek látszódhat az alcím. Az első képben összeálló olimpiai ötkarika persze erős vizuális megidézés, de nemcsak a nyári játékok értendők alatta, hanem a mindenkori erőpróbára, a másik legyőzését megcélzó – sokszor csapatjátékban létrejövő – erőfeszítésre való utalás is. A darabtervezés belső képteremtési szakaszában sokat töprengtem a verések színpadi jelzésén, egymás után dobva sutba a naturális, fizikális, agresszív illetve a lejelzett, „kamu” ötleteket. Ráadásul tudtam, hogy a kiszámolt ötveneket is el akarom kerülni. Így kerültek képbe – egyéb mellékötletekkel együtt – az 5x10 ütést jelezni tudó hulahoppkarikák.

Még egy megjegyzés: a szereplők szövegei az eredeti, Fazekas Mihály-i helyesírás szerint valók. A készülés egyik izgalmas, dolgozószobai, dramaturgiai szakasza volt, hogy ez elve elvetett átírás, modernizálás helyett hogyan lehet meghúzni a hosszú elbeszélő költemény szövegét, hogy idomuljon a max. 25 percben megszabott játékidőhöz.

ELSŐ LEVONÁS

KERETJÁTÉK – NÉMAJELENETEKKEKEL

(*A színpad szinte üres. Bal és jobb oldalon hangszerek, effekteszközök. Középen a földön egy piros baseballsapka. Dorombjáték hangja. Két oldalról hulahoppkarikák gurulnak át a színen. Belép egy lány középére, egy karikát az arca elé emel – mint a MGM-logójában – s úgy mondja.)*

NARRÁTOR Prológus (*nagy hatásszünet*) helyett.

A) LÁNYRABLÁS

(*Egy hulahoppozó lány körül két reménykedő, sete-suta fiú ólálkodik. Megérkezik az erős, a „játékelrontó” ahogy Perényi Balázs aposztrofálta, és – a lány akarata ellenére – elviszi őt.)*

B) KAJARABLÁS

(*Egy önzetlen csoporttag mindenkit megkínál a szülinapi finomságaiból. Az önfeledt csemegézést az erős – maradjunk ennél a megnevezésnél – rontja el. Erővel elvesz, és gusztustalan orkként befal mindent. Igyekeztünk a képen – a filmen is láthatóan – a megrettent, tehetetlen közösség és a hatalmában tobzódó ellenerő közötti feszültséget térben, gesztusokban ábrázolni.)*

C) BLOKKOLÁS

(*A középére odadobott csemegéstálca most kosárgyűrű lesz, önfeledt játék kezdődik, ahogy az iskolaudvarokon szokás nagyszünetben. Egy akrobatikus pillanatban megérkezik az erős, és egy blokkoló mozdulattal leblokkolja, elrontja a „kicsik” játékát, ahogy az iskolaudvarokon szokás nagyszünetben.)*

D) BIZALMI KÖRÖK MEGALÁZÁSA

(*A karikákban párosok, hármasok jelzik a bizalmi köröket, a(z) – általam természetes képződményeknek elfogadott – klikkeket. Bizalmas sugdolózások, titkos levelek megmutatása. Érkezik az erős. Kitépi a kezekből a leveleket, összegyűri, felolvassa, kineveti. Valós esetekből épített némajelenetek! Az erős felsőbbrendű, gúnyos nevetéssel lép ki a térből, a karikában lévő körtáncszerű mozgásba kezdenek és egyre hangosabban mondják)*

MINDENKI Háromszor veri vissza! Háromszor veri vissza! Háromszor veri vissza!
Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!

(A csoport megalkotja az ötkarikás képet, és valaki kidobja középre a sapkát. Játékos
évődés kezdődik a sapka – a szerep – birtoklásáért, a néző számára is jelezvén, hogy akin a
sapka lesz, az lesz a főszereplő. Egy középre kerülő karikából hangzik el:

NARRÁTOR Első levonás.

NARRÁTOR (A továbbiakban N) Hajdan egy faluban, a Nyíren-é vagy az Erdőháton...

CSOPORT FELE (balról) Hááááát ?!

CSOPORT MÁSIK FELE (jobbról) On !!!

N Volt hajdan egy öregasszony, (Balról érkezi egy lány, vidáman ugrálva. N „megöregíti”,
elrendezi a testtartását) özvegy volt, s egy rossz fia volt. (Harcias külsőt – fekete öves
dzsúdós tartást – vesz magára, a nézők között keresgél Matyinak valót.)

N (Érkezik az első „Matyi”, leejti sapkát, rámutat, majd felveszi.) Ez munka fejében
nyáron a legyet csapkodta napestig. (Apró kis geg-sorozat)

N Hanem egyszer (kivárás, „holttá válás”) hótra elunta magát, s addig nyújtózkodott hát,
hogy szokatlan bajra vetette fejét,

N s kigyaloglott a faluvégen lévő dombig, ahol szoktak volt mindenik ünnep délyestén az
időtöltők karikába hasalni. (Matyi kezd előre kúszni, a színpad elején hanyatt fekvő,
mellkitöméses lányig, majd kivesz a dekoltázsából egy rölapot.)

N Innen látta először az ég karimáján dalmahodó hegyek. (Az előadás egyik értékelője
fogalmazta meg a játék finom kamasz-erotikájának pillanatait.)

N Itten vette ki a szóból, hogy szomszéd vármegye is van, s hogy a híres (Matyi tartja
kezében a rölapot, és alig bírja kiolvasni a szót)

MATYI döbrögi

N vásár egy hét múlva esik.

N Anyjának húsz szép anyányi libái vannak, egy szép gúnárral, s egy pár öregecske tojóval.
(Hosszas „castingolási” jelenet gesztusokban, jelmezekben kifejezett karakterjelzésekkel.)

MATYI (A kiválasztott két libára mutatva) Bízd rám ezeket, hogy hadd próbáljak
szerencsét, a vásárra bemennék velük, jó móddal eladnám őket. Talán még kupec is
kerekedne belőlem!

ANYA (Miközben a karikákkal – kételyeivel – teleaggatja Matyit) Korhely! Léhűtő! Majd
a vásárra! Pokolba ! Mit keresél az egész nyáron?! Jobb hogyha dologhoz látsz itthon !

(Megbocsátóan, s a karikákkal kijelölve a vásár helyét.) Ám no hiszen legyen úgy, áldjon
meg az Isten! Csak lendíts valamit, mert hej, nagy bűn a henyélés!

VÁSÁRJELENET

A) Önparódia az óvodás, kisiskolás szereplések ismert modorosságaival, bájos szöveg- és tértévesztéseivel.

B) Egy másik parodisztikus helyzet, a mindenféle limlomot, irracionális portékát kínáló harsány zsibvásár élete. Ide érkezik Matyi, pár pillanat múlva Döbrögi is.

DÖBRÖGI Ki ezen ludak gazdája?

MATYI Magam la!

DÖBRÖGI Ejnye gazember! Nem tudod, ki itt az úr? Majd emberségre tanítlak! Hol vagyon a süveged?! Mi ezen ludaknak az ára?!

MATYI Három máriás!!

DÖBRÖGI Ide adod fele árán!

MATYI Én bizony az apám lelkének sem alább párját egy kurta forintnál!!

(Engedve a szójáték kísértésének, egy kísértet jelenik meg, mint „apám szelleme”)

MATYI Érti?! Az apám szellemének sem!

DÖBRÖGI (A pimaszságtól felindultan körbe néz, majd megfellebbezhetetlenül mondja)

Ötvenet rá!!

(Matyit a „deresre” fektetik, s az öt karika felette való átdobásával jelezzük az 50 botütést.)

MATYI Én , uram, a fizetést köszönöm. Ha az Isten erőt ad, s életben megtart, majd megszolgálom; azért csak rója fel a kapufélfájára, (Döbrögi elővesz egy mobiltelefont, s abba ír) hogy el ne felejtse: Háromszor veri ezt kenden Ludas Matyi vissza !!! ((Döbrögi és népe gúnyos hitetlenkedéssel ismétli meg Matyi mondatát.)

MÁSODIK LEVONÁS

(mondja középben egy szereplő a karikában)

(Jobbról érkezik egy szereplő, kezében a kezdő képsorból ismerős kosárlabdával, amely ezúttal a Matyi vándorlása során bejárt Fölgolyót szimbolizálja.)

NARRÁTOR (Miközben a feje fölé tartott labdával középre megy, kijelölni a körtánc középpontját) A mi Matyink bűgva-morogva elment földetlen földig; s elvitte magával a bosszúállás lelkének is ördögi mérgét. (Apró gegben jelezve)

NARRÁTOROK (Az egész csoport, akik a hexameter ritmikus mondását, és a körtáncok rida-lépését ötvözik a szöveg közben.) Hogy dühe céljához juthasson, jócskán keresett is, s néhány nyelvekbe eléggé jártas lett, mert sok nagy városokat bebarangolt, (itt abbamarad a

körtánc, s a maradék szöveg alatt beáll a csoport a némajátékhoz) s annyira-mennyire sok mesterségnek kitanulta csínnyát-bínnyát .

(Két repetitív mozgássorban, a zajok ritmusjátékká szervezésével jelzi a csoport a megtanult mesterségeket, pl. orvos, ács, kőműves.)

(A csoport kialakítja egy épülő palota szerkezetét, Döbrögi az elemek között sétálgatva – a játék egyetlen nem eredeti szövegrészletében – osztogatja utasításait az építőknek.)

DÖBRÖGI A kapukat? Azokat kovácsolt vasból. Az ablakokat ... azokat olyan festett üvegből, mint a templomokban. Az oszlopokat és a bástyákat kőből és zúzott márványból. Nem, nem a fedelet majd én intézem ... *(Észreveszi Matyit, aki egy mérőszalaggal jön-megy a lassan szimmetrikus szerkezetté összeálló elemek között.)*

DÖBRÖGI Mit akar?

MATYI Semmit, méltóságos uram, csak erre vala utam, s nem állhatám meg, hogy az illet meg ne tekintsem, mert mesterségem. Látom, hogy e palotában a kőműves munka királyi. S a fedelet?! Remélem e dibdáb fákkal *(a bal oldalon heverő játzókra mutat)* nem akarja az úr bekeverni!

DÖBRÖGI Ezeket bizony én vágattam az erdőn.

MATYI Jók, jók apróbb házaknak, de nem ily kastélynak. Róma felé kell forgani, hogy pompás fedelet láthasson az ember. *(Matyi méricskéli a fákat)* Be kár, hogy öt ujjnyi hibázik. Ám de hisz ez nem az én dolgom, magam ok nélkül más munkájába nem ártom.

DÖBRÖGI Barátom! Még egy áccsal sincs alkum! Az úr hát járt olasz földön?

MATYI Sajnálánám, ha alkalmasabb fákat nem lelhetnénk ezeknél.

DÖBRÖGI *(A csoport hirtelen átáll egy büszke tablóba)* Óh! Nincs a földön oly jeles erdő, mely az enyémnél jobb s gyönyörűbb fát tudna nevelni! *(Lekapja Matyi fejéről a sapkát, most nála lehet ágaskodni a szerepért.)*

(Favágás jelenetsor. Próbaimprovizációk, ötletelések során kialakult kis abszurdok. Szerencsére látható a felvételen, érzékletesen leírni hosszadalmas, s talán hatástalan is lenne.)

MATYI *(Az utolsó „fánál”)* Ilyen lenne derék, ha ölnyi kerülete volna.*(Döbrögi átöleli, vagyis megmarkolja az egyik karikát, Matyi verni kezdi, azaz ráaggatja a többi karikát is.)*

MATYI Nem vagyok én, uram, ács, hanem Ludas Matyi, kit kend megcsapatott, és elrablotta libáit, s háromszor fogadá, hogy visszapüfölgeti kenden. Ez most hát az első. *(A verés után Döbrögít megtalálják az emberei, akik ambivalensen reagálnak, többen nevetnének, de nem mernek, hűségesen eljátsszák a sajnálatot.)*

(*Döbrögit hazacipelik, ott fekszik a színpad közepén, vajákos asszonyok ápolják, masszírozzák, időnként kortyolnak a sebre való szeszből, majd reménytelenül legyintve kimennek a színről.*)

(*Fotocellás ajtót jeleznek a játszóknak, biztonsági őrök jönnek-mennek, vizslatva. Ők mondják a narrátori szövegeket. MEGJEGYZÉS: Végig ragaszkodtunk az eredeti szöveghez, itt a Harmadik levonás bejelentése – dramaturgiai okokból – késleltetve történik.)*

N Az udvar egy kis mákszemnyit sem aludt,

N minden köhenésre öt-hat férfi cseléd, és ugyanannyi fehérnép ütköze egymáshoz;

N Nagy volt egyszóval a hühó!

N Hát Matyi hol jár most?

N Vándorlott, egy vén doktornál jó darabig szolgált.

N Feje jó volt a mi Matyinknak, s egy-két hét alig múlt, már római nyelven vagy görögül sok rossz nyavalyákat elő tudott bölcsen sorolni.

HARMADIK LEVONÁS

(*Hangzik el a fotocellás bejárat előtt*)

MATYI (*Egyetlen „orvosi” jelzéssel, és piros sapkában, az őt megállító őröket is vizsgálgatva, s nekik magyarázva*) Nekem menni muszájn a generális, az kuártély, aki betegh. (*Az őrök beengedik, hosszasan vizsgálgatja Döbrögit, majd egy síphangra – Döbrögi levegővételére – mindenki odagyűlik az orvos köré.*)

MATYI Ha azonnal fürdő nem készül, és köppöly, még ma bizony a szívére megy! Fürdővizet szaporán és füveket !!

KÓRUS (*hangolt csengőkkel kísérve a megtalált gyógyfű nevét*) Saláta galambbegy, ragadós galaj, kányazsombor, vörös here, réti bakszakáll, békacseresznye, számár-, disznó -, macskatövis, ördöggyökér, stb.

MATYI (*Amikor az udvartartás már elment, s kettesben marad Döbrögivel*) Uram! Nem felcser vagyok én, hanem a Ludas Matyi! Kit kend megveretett, s a ludját elvette. Most másodszor adom meg, amit megmondtam. S, ha a Jóisten erőt ad, harmadszor se fogok majd késni!! Ludjaim árát és a költségemet elveszem. (*Kiveszi Döbrögi farzsebéből a bankkártyáját, s lehúzza*)

(*Visszatér a népség, ők rakják a földön fekvő Döbrögire az öt karikát, mintha csak agy sírhantra raknák koszorúkat. Már több a bátran nevetgélő szolga.*)

DÖBRÖGI (*elkínzottan*) Ludas Matyi volt az !

NEGYESDIK LEVONÁS

(Az első megszólalás előtt kialakul a színpadkép. Jobb oldalon Döbrögi ül egy „kerekes széken”, mellette örök. Balról kitörnek egy egész alakos graffitit egy mai, farmernadrágos, baseballsapkás Matyit, akinek az arca helyén lyuk van, oda bárki beleillesztheti a saját arcát, ismert vásári lehetőség, s egyben a darab fókuszára történő dramaturgiai utalás. Több narrátori mondat az arcképből hangzik el.)

N Már most ám igazán rosszul lett Döbrögi. Rendes orvosokat hívtak, s körözőlevelet küldöztek az ország minden részébe, Ludas Matyi megfogatása végett.

N Csakhogy az ő képét igazára leírni nem lehetett, minthogy mindig más színben jelent meg.

N S örökre feljegyzék a Nagy Törvénykönyvbe, hogy az olyan rossz úton járó kutyafog, mint a mi Matyink volt, Ludasnak neveződjön!

N (Döbrögi felugrik a székből) Döbrögi úrnak nagy nyavalyáján a munkás természet erőt vett, és lassan-lassan a keze szennyét csak kiheverte Mátyásnak.

N Hanem a Ludas név annyira fészket vert szívébe, hogy a vidék lúdait kiölette, mert ha csak lúdtollat látott is, azonnal elájult.

(Pár mozdulattal, térkitöltéssel átáll a játék a vásárhoz)

N Országos vásár!

N Döbrögi úrnak városkájában!

N Virgonc ló egy idegen sihedernél! (Az egyik szereplő balról rolleren érkezik)

MATYI Mire tartod ?

SIHEDER Száz arany!

MATYI Tíz lovat is veszek én annyin!

SIHEDER Jó nagy Magyarország, de vájják ki acéllal mind a két szememet, ha csak egy ló hág is elébe!

MATYI (Az alku szövegét a szereplők száma szerint elosztva, mindenki belép a siheder elé, közösségként megformálva Ludas Matyit) Úgy én lovadat megvenném, ha ezt megbizonyíthatnád! Nézd ! Egy úr ! A Ludas Matyi név iszonyú félelmes előtte! Nyargalj oda! Mondd: te vagy Ludas Matyi ! Aztán kotródj! Az ördög visz el, ha megcsípnek! Ha nem, úgy én megveszem a lovadat !

SIHEDER (Döbrögi mellé érve) Tudod-e uram, hogy ki vagyok? Tudd meg, Ludas Matyi én vagyok !!

DÖBRÖGI (*Dühtől fuldokolva*) Száz arany annak, aki elfogja!! (*Matyi középen lassítva jelzi a rollerezést, a háttér – a Picasso kalandjai c. film egyik vizuális ötletét ellopva – kihátrál mögüle. A színen egyedül Döbrögi marad, akihez Matyi lép oda.*)

MATYI Mit bámul uram? Nem fogják azt ma el, s aztán, Ludas Matyi én vagyok, (*a takarások mögül, körös-körül, visszhangozva mondja mindenki: Ludas Matyi én vagyok!, majd előjönnek, s a földön ülő Döbrögire aggatják a karikákat, a harmadik verés jeleként.*) akit megveretett kelmed, s lúdját elvette erővel.

MATYI (*A karika-kalodában ülő Döbrögi vállát megveregetve*) Ne féljen az úr, már többet nem verem meg!

DÖBRÖGI A négyelni való, megvert háromszor!

N (*Döbrögi mögé állva, karjait kereszt-szerűen oldalra tartva*) Ezt mondván megtért (*kitartott hatásszünet*) ...kastélyába, és törvénytelenül nem bánt, hanem úgy, ahogy illik embertársaival, jól is végezte világát.

(*KERETJÁTÉK!! Visszahozzuk a játék eleji képsorból a kosárlabdázós jelenetet. Az első változás az, hogy most Döbrögi tartja a kosárgyűrűt, egyáltalán nem glóriaként van a feje fölött. A második, hogy, amikor blokkolni akarja a dobást, a zsákolást, akkor meglengetik előtte a lúdtollat, és beletörődően, meghunyászkodva vonja vissza az agresszor gesztusát!*

A pillanatot – s a játékot – a nézőtér felé forduló, mosolygós, győzelmi jelet mutató csoporttabló zárja.)

V É G E